

2
1976

**Revista muzeelor
și monumentelor**

MONUMENTE ISTORICE ȘI DE ARTĂ

CONSILIUL CULTURII ȘI EDUCAȚIEI SOCIALISTE

revista muzeelor și monumentelor

MONUMENTE ISTORICE ȘI DE ARTĂ

Nr. 2. 1976

ANUL XLV

RADU FLORESCU — Considerații asupra monumentului triumfal de la Adamclisi (3).
 VASILE DRĂGUȚ — Picturile murale de la Mediaș, o importantă recuperare pentru istoria artei transilvănene (11).
 PAVEL CHIHAIA — Udriște Năsturel și casele de la Herăști (23).
 MARIA-ELENA IONESCU — Cîteva date cu privire la biserica ortodoxă Sf. Nicolae Vechi — Rîșnov (27).
 CORINA POPA — Constantin și Ioan — autorii ansamblului de pictură de la biserica Doamnei — București (33).
 VICTOR POPA — Zona centrală a orașului Curtea de Argeș (47).
 IOANA CRISTACHE-PANAIT — Semnificația istorică și valoarea artistică a bisericii de lemn din Vechea (52).
 Arh. CRISTIAN MOISESCU — Un monument bucureștean dispărut — biserica mănăstirii Sărindar (58).
 ȘTEFAN BALȘ — Biserica Sf. Gheorghe din Pitești (62).
 Arh. R. VOINAROSCHI — Ce se știe despre biserica Sf. Treime — Beștelei din Pitești (67).
 ION DIMITRESCU — Un monument de arhitectură din veacul al XVIII-lea. Conacul Filipescu din Filipeștii de Tîrg (71).
 DAN CĂPĂȚINĂ — Cercetări arheologice la Hălmațiu și Vîrfurile (jud. Arad) (76).
 ȘTEFAN MOSORA — Un document privind restaurarea turnului cu ceas din Sighișoara în urmă cu două secole (81).
 VICTOR SIMION — Lucrări ale unor argintari transilvăneni din sec. XVII și XVIII (82).
 I. ISTUDOR, I. LAZĂR, I. IONIȚĂ și LUCIA DUMITRU — Unele considerații asupra fenomenului de eflorescență a picturilor murale (87).
 PETRE OPREA — Case bucureștene cu picturi murale executate în pragul secolului al XX-lea (V) (90).
 IOAN OPRIȘ — Oficiile pentru patrimoniul cultural național, organisme de mare importanță în politica de ocrotire a patrimoniului cultural (92).
 ELISABETA ANCUȚA-RUȘINARU — „Dicționar enciclopedic de artă medievală românească” (94).
 NICOLAE N. RĂDULESCU — Monumente germane oglindite în două publicații (94).
 NICOLAE N. RĂDULESCU — Meridiane (94).

RADU FLORESCU — Considérations sur le monument triomphal d'Adamclisi (3).
 VASILE DRĂGUȚ — Les peintures murales de Mediaș, une récupération importante pour l'histoire d'art transylvain (11).
 PAVEL CHIHAIA — Udriște Năsturel et les maisons de Herăști (23).
 MARIA-ELENA IONESCU — Quelques données sur l'église orthodoxe Sfîntul Nicolae Vechi din Rîșnov (27).
 CORINA POPA — Constantin et Ioan — auteurs de l'ensemble de peinture de l'église Doamnei de Bucarest (33).
 VICTOR POPA — La zone centrale de ville de Curtea de Argeș (47).
 IOANA CRISTACHE-PANAIT — La signification historique et la valeur artistique de l'église en bois de Vechea (52).
 Arh. CRISTIAN MOISESCU — Un monument Bucarestois disparu — l'église du monastère Sărindar (58).
 ȘTEFAN BALȘ — L'église Sfîntul Gheorghe de Pitești (62).
 Arh. R. VOINAROSCHI — Ce qu'on connaît sur l'église, Sfînta Treime — Beștelei din Pitești (67).

ION DIMITRESCU — Un monument d'architecture du XVIII-ème siècle. Le manoir Filipescu de Filipeștii de Tîrg (71).
 DAN CĂPĂȚINĂ — Recherches archéologiques à Hălmațiu et Vîrfurile. (district Arad) (76).
 ȘTEFAN MOSORA — Un document attestant la restauration de la tour à horloge de Sighișorra, ayant l'ancienneté de deux siècles (81).
 VICTOR SIMION — Objets d'art exécutés par les orfèvres transylvains des XVII-ème et XVIII-ème siècles (82).
 I. ISTUDOR, I. LAZĂR, I. IONIȚĂ și LUCIA DUMITRU — Quelques considérations sur le phénomène d'efflorescence des peintures murales (87).
 PETRE OPREA — Maisons Bucarestoises avec peintures murales exécutées au début du XX-ème siècle (V) (90).
 IOAN OPRIȘ — Les offices pour le patrimoine culturel national, organismes d'une grande importance dans la politique de protection du patrimoine culturel (92).
 ELISABETA ANCUȚA-RUȘINARU — „Dictionnaire encyclopédique d'art médiéval roumain” (94).
 NICOLAE N. RĂDULESCU — Méridiens (94).

RADU FLORESCU — Thoughtfulness about the triumphal monument in Adamclissi (3).
 VASILE DRĂGUȚ — Mural paintings in Mediaș, an important recovering for the Transylvanian art history (11).
 PAVEL CHIHAIA — Udriște Năsturel and the houses in Herăști (23).
 MARIA-ELENA IONESCU — Some data about the orthodox church Sf. Nicolae Vechi — Rîșnov (27).
 CORINA POPA — Constantin and Ioan — authors of the Lady's Church — Bucharest (33).
 VICTOR POPA — The central area of the city Curtea de Argeș (47).
 IOANA CRISTACHE-PANAIT — The historical meaning and the artistic value of the wooden church in Vechea (52).
 Arch. CRISTIAN MOISESCU — A lost monument in Bucharest — the church of Sărindar Monastery (58).
 ȘTEFAN BALȘ — Sf. Gheorghe Church in Pitești (62).
 Arch. R. VOINAROSCHI — What is known about Sf. Treime — Beștelei Church in Pitești (67).
 ION DIMITRESCU — An architectural monument from the 18th century — the Lordly house Filipescu in Filipeștii de Tîrg (71).
 DAN CĂPĂȚINĂ — Archeologic researches in Hălmațiu and Vîrfurile (Arad county) (76).
 ȘTEFAN MOSORA — A document speaking about the restoration of the watch-tower in Sighișoara two centuries ago (81).
 VICTOR SIMION — Works of some Transylvanian silver-jewellers of 17th and 18th centuries (82).
 I. ISTUDOR, I. LAZĂR, I. IONIȚĂ and LUCIA DUMITRU — Some considerations about the efflorescence phenomenon of the mural paintings (87).
 PETRE OPREA — Houses in Bucharest with mural paintings from the beginning of the 20th century (V) (90).
 IOAN OPRIȘ — Offices for keeping the national cultural patrimony, bodies of a big importance in the protection action of the cultural patrimony (92).
 ELISABETA ANCUȚA-RUȘINARU — „Encyclopaedic dictionary of medieval Romanian art.” (94).
 NICOLAE N. RĂDULESCU — Meridians (94).

GENEZA ÎNTOCMIRII PROIECTULUI
DE RESTAURARE

Prezenta comunicare nu va aduce lucruri noi asupra unui monument a cărui restaurare a fost terminată în toamna anului 1958. Calea parcursă în realizarea acestei restaurări, trecută prin filieră prescrisă pentru asemenea lucrări, poate fi prezentată ca atare, ca o exemplificare a felului în care sînt tratate în cadrul DPCN, diferitele operații ce concurează la obținerea rezultatului urmărit.

Comunicarea prezintă mai jos studiile preliminare privind datele istorice și documentare, cercetările arheologice și sondajele pe monument, urmate de concluziile care au stat la baza proiectului și detaliilor de execuție.

Situată în centrul orașului, biserica Sf. Gheorghe a fost înălțată de Constantin Șerban Voievod în 1656. Două sute de ani mai târziu, în 1869, ea a fost supusă, la fel ca atîtea alte biserici orașenești, aceleiași acțiuni de transformare radicală după noua modă a vremii, care a caracterizat toate aspectele vieții din Principatele Române în cursul veacului al XIX-lea.

Modificările și adăugirile ce i s-au făcut atunci au fost mari și doar prezența parțială a brîului median și a ciubucelor conturează panourile ornamentale ale fațadelor, dovind existența vechii arhitecturi sub noua haină aplicată. Din cauza acestei înfățișări, socotită fără valoare deosebită, în momentul cînd s-a ridicat problema sistematizării sectorului central al orașului a fost examinată și mult discutată oportunitatea menținerii ei în cadrul modern al ansamblului urbanistic proiectat.

Pentru a stabili valoarea ei reală ca monument s-a întocmit un studiu prealabil, înainte de dărîmarea. Sondajele efectuate au arătat nu numai că elementele aparținînd construcției vechi erau în majoritatea lor încă prezente sub straturile de tencuială, dar au subliniat totodată, prin descoperirile făcute, deosebita ei valoare de unicat în cadrul arhitecturii epocii feudale românești, determinînd astfel, în finalul discuțiilor, aprobarea menținerii și restaurării ei.

La data începerii acestor sondaje (planșa 1), biserica, din cauza transformărilor și adăugirilor primite, se înfățișa sub forma unui amestec hibrid de stiluri diferite. Partea dinspre est mai păstra prima decorație a fațadelor, cu brîu median și panouri cu ciubuce, caracteristicele epocii respective (planșa 2). Partea dinspre vest în schimb apărea cu totul diferită; turnul masiv, ornamentat cu pilaștri și arcuri într-un

stil ținînd de gotic și romanic, era prevăzut la etajul clopotelor cu un rînd de ferestre înguste și înalte și un fronton în ax; un al doilea turn octogonal de lemn, învelit cu tablă și terminat cu o cupolă în bulb ridicat deasupra, alcătuia în ansamblu o siluetă de 37 m înălțime, curioasă și disproporționată, prelungită spre vest cu un antepredvor tratat în stil neoclasic. În restul fațadelor, cornișa de tencuială profilată și ferestrele lărgite subliniau, la rîndul lor, acțiunea de denaturare a clădirii inițiale, prezentă și în interior prin vădita modificare a spațiilor, cu pereții și bolțile acoperite cu pictura nouă din 1876.

CERCETĂRILE PRELIMINARE

Primele indicații asupra vechilor forme modificate sau dispărute au fost obținute prin consultarea datelor scrise¹, păstrate în arhiva parohiei. Într-o catagrafie din 1852, adică cu puțin înaintea renovării, apar următoarele date: „Biserica se află cu trei turle... Intrarea dintii se află tinda... Deasupra tîdei se află clopotnița cu 2 clopote... Al doilea tînda cu ușă... deasupra uși pisania de piatră (urmează textul)... Această tînda este pardosită cu piatră... Ferestrele de piatră cu grătare de fier... Turla mare cu 6 ferestre.

Mai numeroase și mai precise sînt știrile dintr-un sinod ic întocmit în 1876, ce cuprinde o prețioasă descriere a situației înainte de transformările din 1869; despre înfățișarea bisericii documentul arată că avusese trei turle de zid, una pe naos și două mai mici așezate în linie pe pronaos, precum și un zid despărțitor între naos și pronaos, de 2 m grosime, străpuns de trei treceri. Peste spațiul pronaosului, împărțit în patru de un arc median longitudinal susținînd alte două arce mici transversale, se ridicau două turle mici. Descrierea menționează, într-un fel nu tocmai clar, și existența a două clopote în podul amvonului.

În completarea acestor indicații, nesperat de numeroase și precise, care au călăuzit mersul cercetărilor efectuate ulterior pe monument, mai trebuie menționată și analizarea imaginii bisericii, reprezentată în tabloul votiv de pictorul Stoenescu, în 1876, ce putea fi o copie după o imagine mai veche.

Cercetarea arheologică, fără a aduce rezultate deosebite, a stabilit totuși nivelele de călcare originare în interior și

¹ Preot Marin M. Braniște, arhiva parohiei, *Cîteva informații cu privire la biserica Sf. Gheorghe din Pitești*; Monografia bisericii Catedrale Sf. Gheorghe din Pitești; Prof Ion G. Rădulescu, *Un monument istoric — Biserica Sf. Gheorghe din Pitești*, „Păstorul Ortodox”, An. XX (1939), p. 376—383.

Fig. 1. Vedere înainte de restaurare

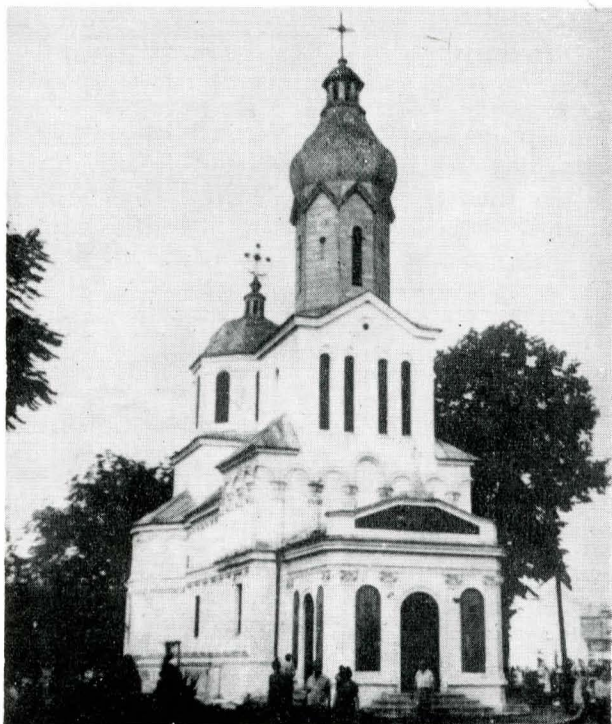

Fig. 2. Vedere după restaurare

exterior, existența sub pardoseală a fundației fostului zid median, precum și lipsa unor temelii mai vechi sub monumentul actual². Dărîmarea părților superioare de lemn și de zid ale turnului-clopotniță, din secolul al XIX-lea, a constituit primul pas realizat, lucrarea fiind oricum înscrisă pe linia dărîmărilor în cazul condamnării monumentului.

Pe baza informațiilor obținute documentar (planșa 3), cercetările pe monument au adus de la început rezultate ce pot fi calificate spectaculoase. Sondajele făcute la capătul dinspre vest al pronaosului au scos de sub tencuială, pe fațada de nord, urmele arcadelor înzidite ale fostului pridvor, pomenit cu denumirea de „tindă” în documentația menționată mai sus. Prelungirea în sus a sondajului a scos la iveală, în mod cu totul neașteptat, începutul unei arcade prinse în grosimea zidăriei, ce părea a arăta existența unui foișor la etaj. Faptul este cu totul excepțional în arhitectura epocii; un astfel de foișor se mai întâlnește doar la Filipștii de Pădure, din 1688, presupus a fi însă un adaos, și la Preajba, jud. Dolj, amenajat ulterior sub cornișă³. Extinderea sondajelor, în interiorul și exteriorul încăperii, a înlăturat orice îndoială în această privință, arătînd că dacă pe cele trei laturi exterioare, nord, sud și vest, arcadele etajului fuseseră complet dărîmate pînă la nivelul brîului median, în afara amorselor de lîngă pronaos, ele se mai păstrau în întregime sub formă de înșirare de nișe, pe tot peretele interior dinspre est (planșa 4). Această descoperire folosită pentru o reconstituire parțială a unei travei machetă, prin desfundarea și întregirea a două arcade la parter și refacerea a trei arcade la etaj, a fost argumentul principal care a determinat pînă la sfîrșit, după o îndelungată deliberare, hotărîrea de a conserva și restaura biserica.

O dată generalizate cercetările, întocmirea unui proiect de restaurare devenea acum necesar pentru precizarea fiecărui element în parte.

Cu dărîmarea etajului clopotelor s-a început o acțiune de curățire a pereților prin decaparea completă a tencuiei mai noi și prin înlăturarea pilaștrilor și arcaturilor vădit străine, care s-au dovedit de altfel a fi elemente prefabricate de stuc, alipite zidăriei. Prin eliminarea lor au reapărut traseele și nivelele vechilor forme decorative, ascunse sau deformatate de modificările efectuate la cornișă, la brîu,

soclu și la ciubucele de contur ale panourilor suprapuse. Desfacerea în continuare a plombelor cu zidărie mai nouă, ușor de identificat prin formatele diferite ale cărămizilor și grosimea rosturilor de mortar, a condus la degajarea formelor vechi înglobate în aceste adaosuri, regăsiindu-se astfel vechea ordonanță a fațadelor cu numărul, poziția și dimensiunile arcadelor fostului pridvor, la parter și etaj, și cu golul portalului intrării.

Cu această ocazie a ieșit și mai mult în evidență poziția supraînălțată a cornișei pridvorului cu etaj, față de cornișa corpului bisericii, caz aproape unic, după cum am mai spus, în arhitectura vremii. Cît privește vechea structură interioară a parterului pridvorului, cu toate că au apărut urmele consolelor de pornire ale unor arce pe pereții încăperii, nu s-a putut determina sistemul ei de boltire; presupusele bolti au fost înlocuite cu o placă dreaptă de beton armat, fără intenții de reconstituire, avînd un rol pur funcțional pentru accesul la clopote și la loggia de la etaj.

Dărîmarea ante-pridvorului a dat posibilitatea recuperării, sub pardoseală, a numeroase fragmente de piatră sculptată, aparținînd ancadramentelor ușilor și ferestrelor lărgite, și a unor bucăți din pisania de piatră ordinară⁴.

Peretele median, ridicat din nou pe vechile fundații și pe traseul indicat de urmele vizibile în pereții laterali (planșele 5—6), a fost rezidit pe toată înălțimea, închizîndu-se, cu un timpan plin, golul dintre naos și pronaos. Cele trei treceri menționate documentar au fost dimensionate în funcție de existența, la ambele capete, a unor urechi de zid desființate prin cioplire, iar înălțimea lor a fost determinată de canalele foștilor tiranți de lemn, ce precizau nivelul nașterii arcadelor.

Hotărîtoare în stabilirea sistemului de boltire a fost descoperirea, în zidăria peretelui vest, deasupra ușii de intrare,

⁴ Pisania bisericii domnești Sf. Gheorghe din Pitești. Cuvintele puse între paranteze s-au putut descifra pe fragmentele de piatră găsite în pămînt cu prilejul săpăturilor făcute în pridvorul bisericii.

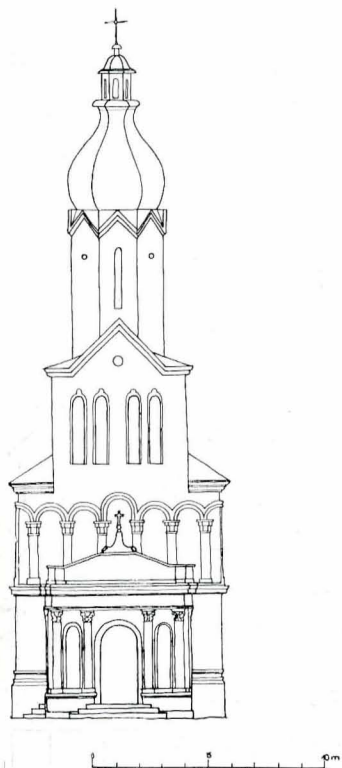
Cu vrerea Tatălui și cu ajutorul Fiului și cu spozul Duhului Sfânt, îndemnatu m'am și eu ceta ce sunt din[tru Domnul meu] bun creștin Constantin Șerban Vvd și cu bună creștina [doam]na [mea Bălașa, mil]uindu-mă Dumnezeu [cu cinstit] scaun[ul pări]ntelui meu răpoșat creștin Șerban Vvd, fiind eu domnul Țării Rumânești [văzâ]nd că toate [l]umești sînt] trecătoare aducându-mi aminte, ne[voit]u m'am a rădica această sfântă biserică d[în temelie] pînă în sfârșit [în hra]mul și [l]auda Mare]lui Mucenic [Gheorghe] să ne fie aicea întru ajutor, iar în celălalt veac să ne fie în neam netre[cută] nouă și părinților [noștri] în veci. Mai 13 leat 7164 (1656).

lectură după catagrafia din 1852
Pr. Marin M. Braniște

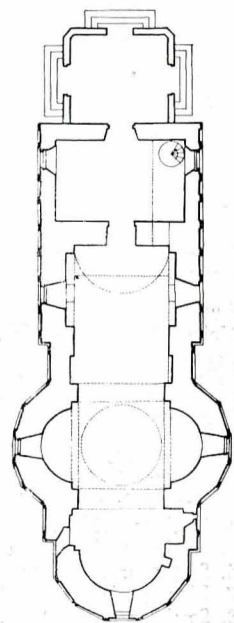
² Dinu V. Rosetti, *Raport preliminar asupra cercetărilor arheologice de la biserica Sf. Gheorghe din Pitești*, 1964, dosar arhiva DPCN.

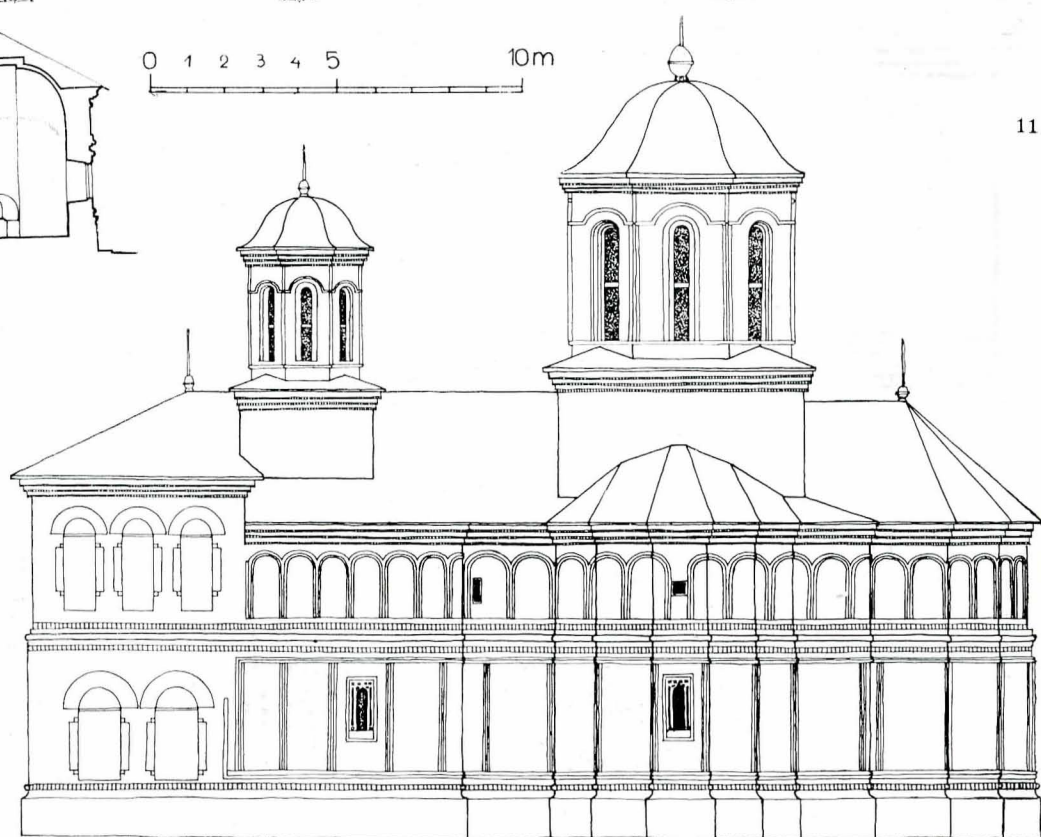
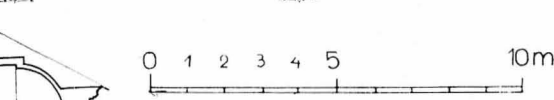
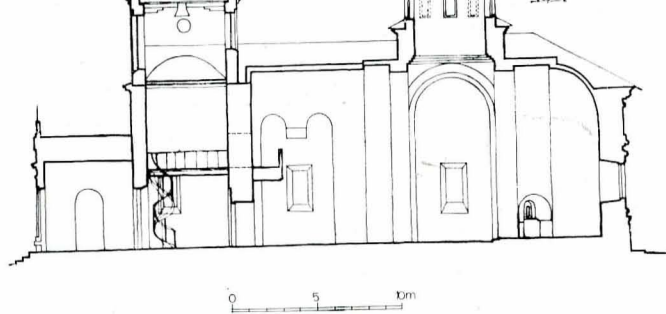
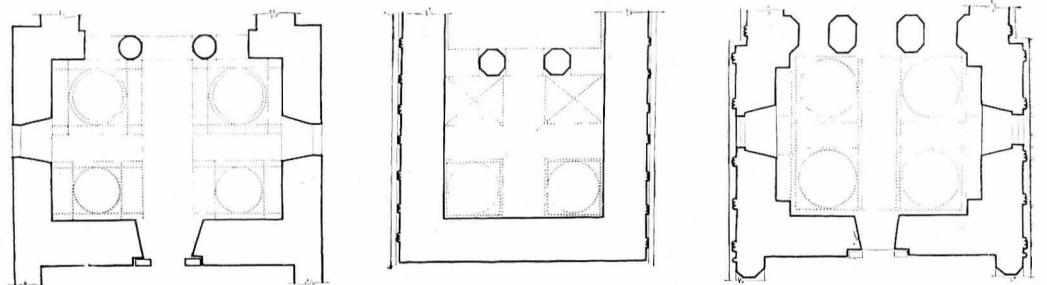
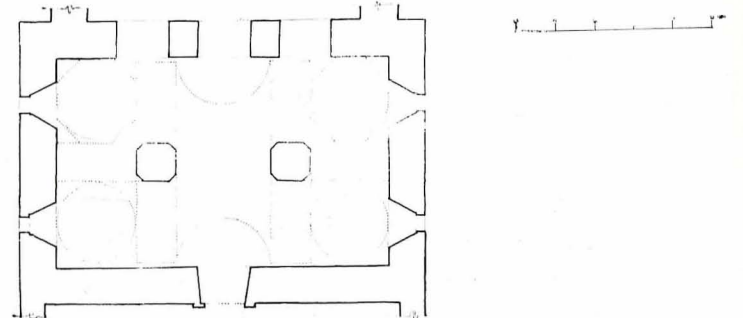
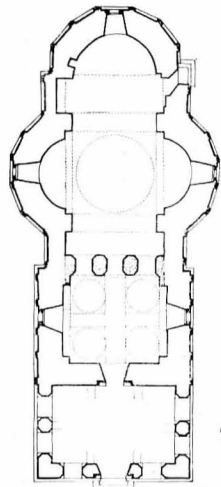
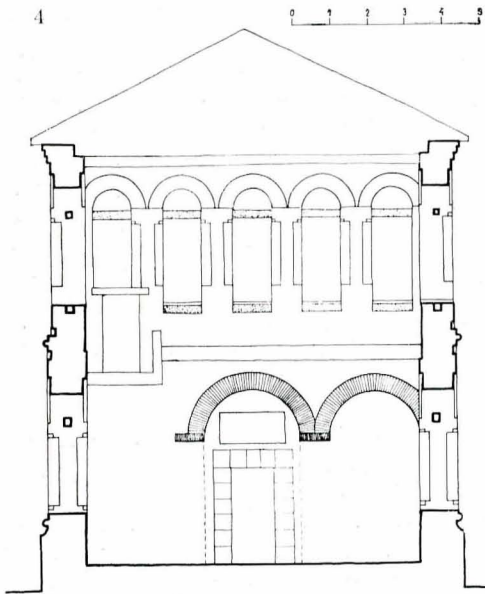
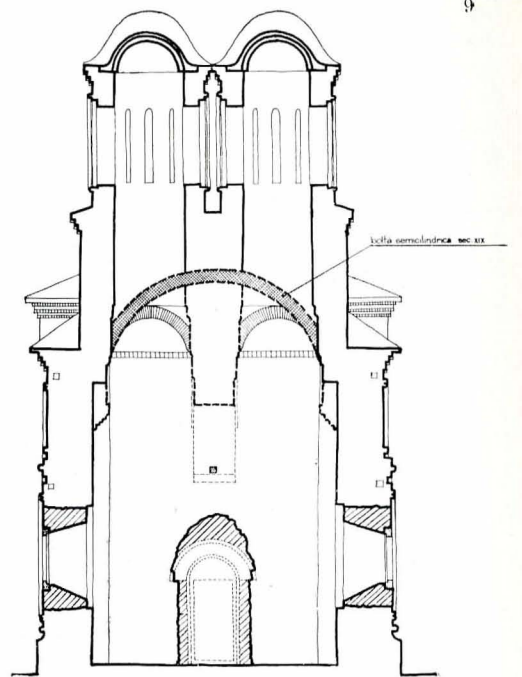
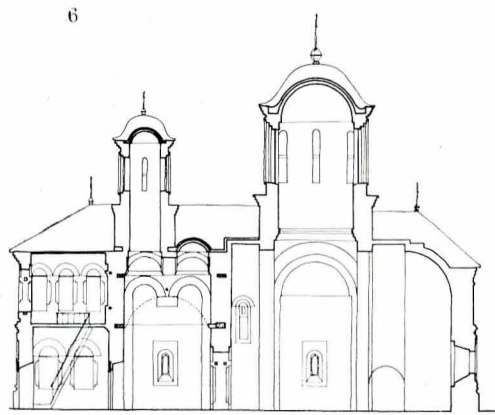
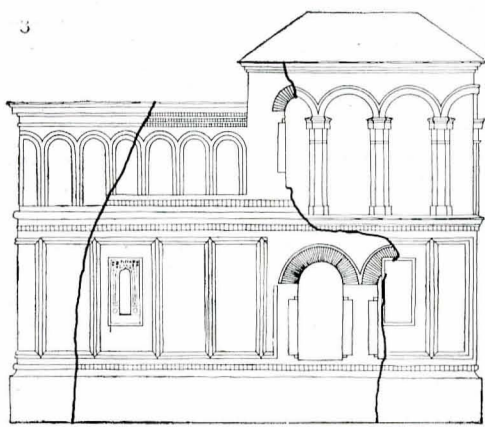
³ N. Ghika-Budești, *Evoluția arhitecturii în Muntenia și Oltenia*, „BCMI”, vol. III, 1933, p. 68, fig. 329; „BCMI”, vol. IV, 1936, p. 62, fig. 224.

1. Fațadele sud și vest, releveu, scara 1 : 100

2. Plan, releveu, scara 1 : 100

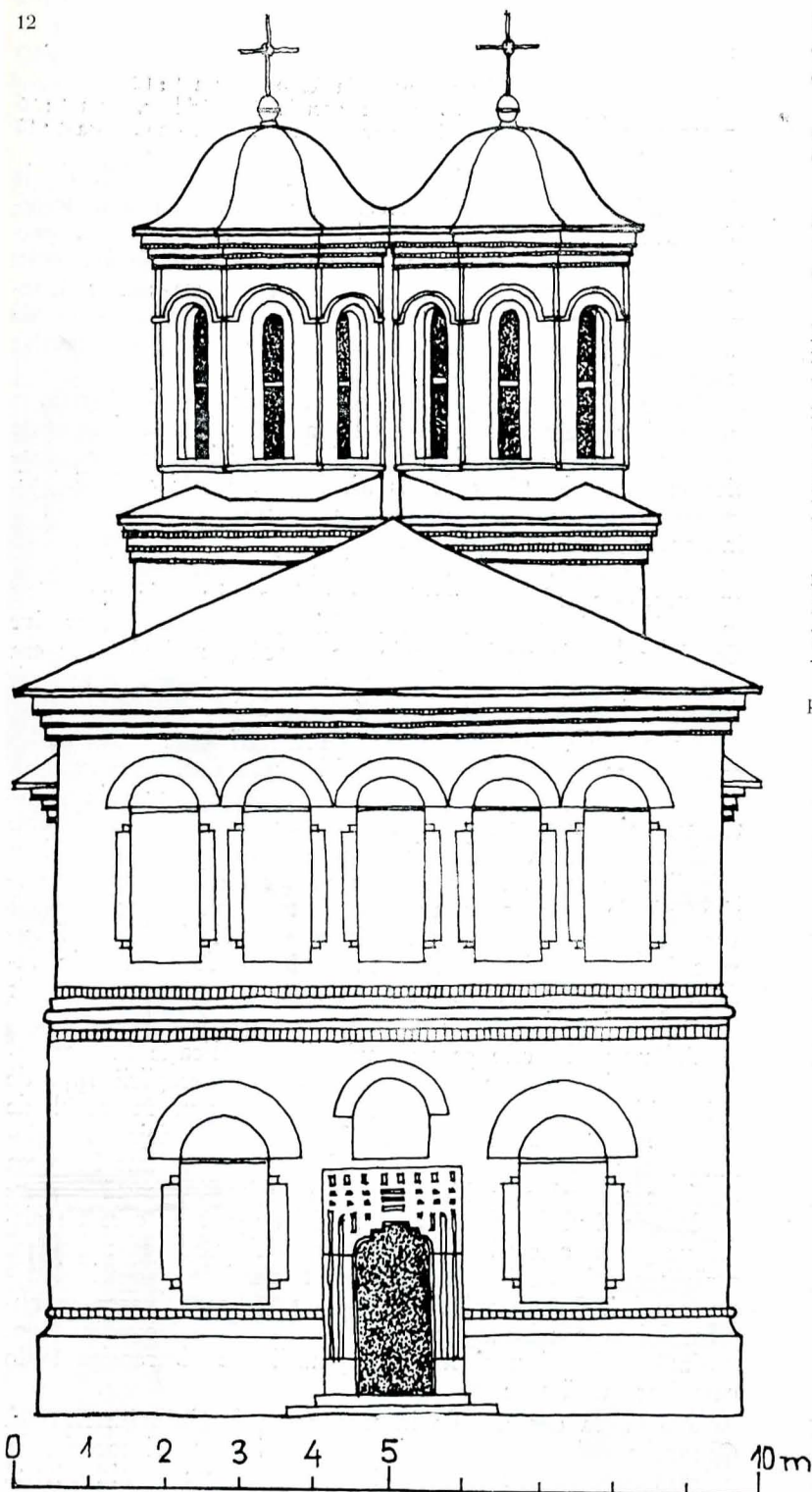

ETAPELE RESTAURĂRII:

August 1963 — oct. 1963 Etapa cercetărilor
 Noiembrie 1963 — feb. 1964. Întocmirea proiectului STE
 Iulie 1964 Macheta pridvorului
 Septembrie 1966 Avizarea proiectului STE.
 Proiect PE
 Ianuarie 1967 Începerea lucrărilor PE
 Octombrie 1968 Recepția lucrărilor

3. Travee fațadă nord, cercetare, scara 1 : 50
4. Secțiune pridvor, cercetare, scara 1 : 50
5. Secție, rezeu, scara 1 : 100
6. Secție, proiect, scara 1 : 100
7. Plan, proiect, scara 1 : 100
8. Secție pronaos 1—1, cercetare, scara 1 : 50
9. Secție pronaos 2—2, cercetare, scara 1 : 50
10. Planuri comparative, scara 1 : 50
11. Fațadă sud, proiect, scara 1 : 100
12. Fațadă vest, proiect, scara 1 : 100

a unei console de piatră, cioplită la fața zidului, confirmându-se astfel existența arcului median longitudinal descris în sinodic (planșa 7). Prin aceasta, devenea explicabilă și prezența celor două console aflate în pereții nord și sud, ce puteau fi pornirile arcelor transversale, mai mici, sprijinite pe arcul median, menționate și ele în descrierea din sinodic. Ca urmare, bolta cilindrică existentă, dovedită a fi mai recentă, a fost dărâmată pînă în dreptul zidului median, lăsînd să apară urmele întregului sistem de boltire rămase imprimare pe fața peretelui dinspre etajul pridvorului, sub forma a două arce și două amorse, de pandativi, în colțurile nord și sud (planșa 8).

Din analizarea acestor urme a reieșit că la nivelul cheilor arcelor încrucișate, ce împărțeau pronaosul în patru, fiecare dintre compartimente fusese delimitat prin cîte patru arce ușor scoase în consolă pe un șir de cărămizi, așezate pe cant (planșa 9). Două dintre ele erau închise cu calote, iar celelalte rămîneau străpunse din cilindrul turlor ridicate deasupra. Posibilitatea existenței unui asemenea sistem de boltire, pe cît de complex pe atît de diferit de obișnuitele calote, dedusă din interpretarea urmelor descoperite, apare confirmată prin prezența unor bolți asemănătoare la alte trei monumente contemporane (planșa 10).

Biserica de la Căldărușani, ctitoria lui Matei Basarab din 1638, are aceleași patru pătrate ca la monumentul piteștean cu deosebirea că este intercalată o boltă semicilindrică mediană, sprijinită pe doi stîlpi centrali.

Biserica Toți Sfinții din Rîmnicu Vilcea în schimb, zidită în 1764, repetă aproape întocmai bolțile bisericii Sf. Gheorghe, luată desigur ca model.

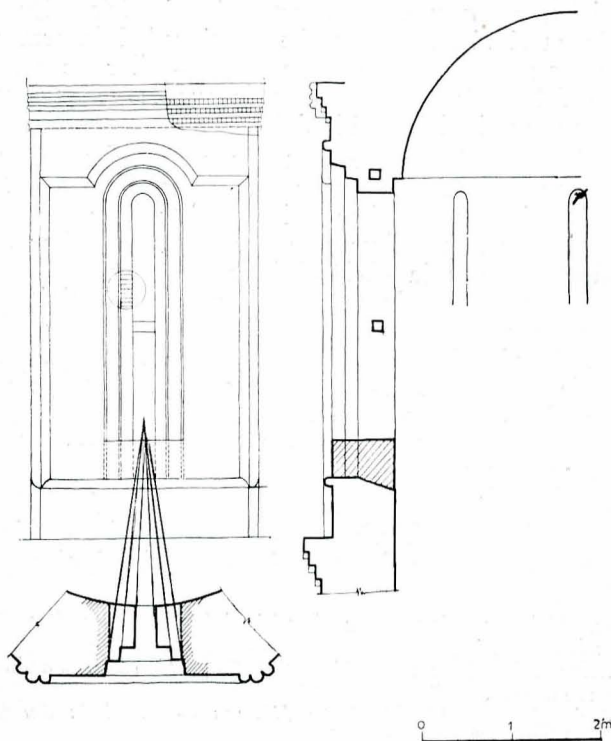
În sfîrșit, la *biserica Tîrgului* din centrul orașului *Tîrgoviște*, înălțată de Udriște Năsturel în 1653, și recent restaurată, s-a refăcut o boltire asemănătoare după urme mai complete decît cele găsite la Pitești⁵.

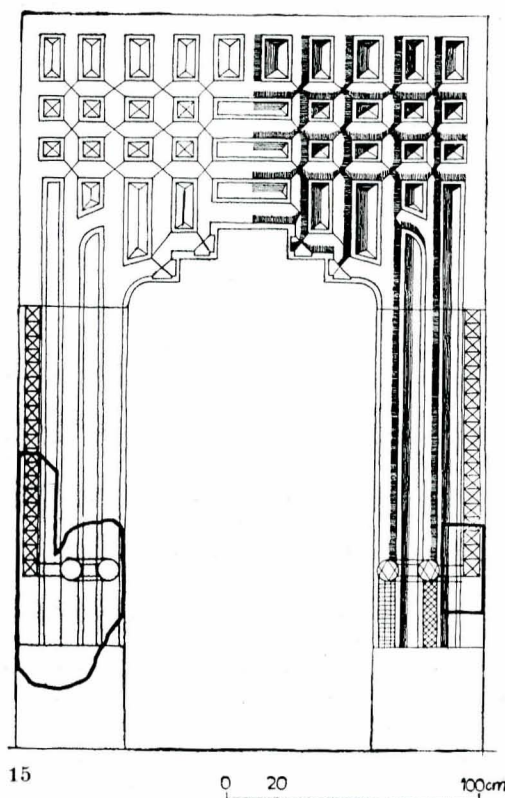
În ceea ce privește amplasarea celor două turla mici, ele puteau fi ridicate fie spre est, fiind astfel grupate cu turla naosului, fie spre vest, alipite corpului supraînălțat al pridvorului. În lipsa vreunei indicații mai precise, s-a ales varianta a doua socotită ca realizînd o siluetă mai potrivită. În discuțiile purtate asupra oportunității refacerii acestor turla, cunoscute ca număr și amplasare, dar necunoscute ca forme și dimensiuni, a prevalat pînă la sfîrșit părerea necesității unei reconstituiri complete.

Studiul refacerii turlor pentru determinarea dimensiunilor, pornit în funcție de poziția centrelor și diametrelor interioare, fixate prin boltirea pronaosului, a căutat să obțină un raport al proporțiilor potrivit cu volumele și silue-

⁵ N. Ghika-Budești, vol. III, 1933, p. 63, fig. 282; vol. IV, 1936, p. 86, fig. 578.

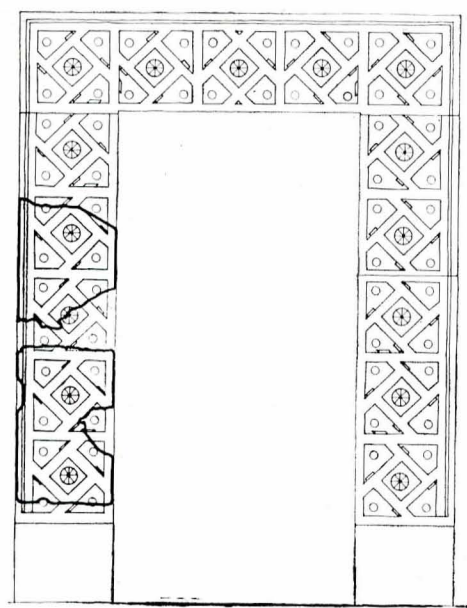
13. Fereastră la turla naosului, scara 1 : 20

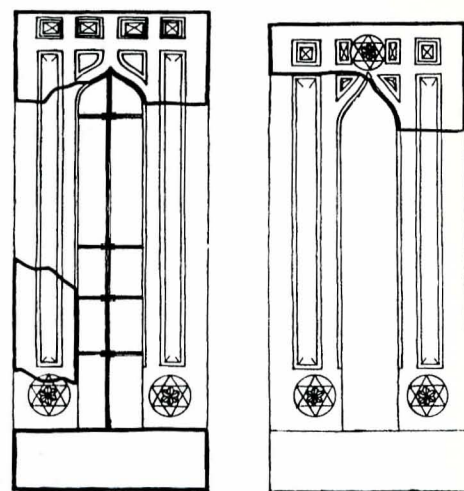
15

0 20 100cm

16

0 20 100cm

14

14. Ancadramente la ferestre, scara 1 : 10

15. Ancadramentul portalului la pridvor, scara 1 : 10

16. Ancadramentul portalului la pronaos, scara 1 : 10

tele corpului bisericii, pridvorului și ale turlei naosului (planșa 11).

Alipirea cornișelor, prea apropiate între ele, nu surprinde, ci repetă aici cazul identic cunoscut de altfel la biserica mănăstirii Gura Motrului contemporană, care și-a păstrat turlele inițiale⁶ (planșa 12).

Turla naosului era singura păstrată întreagă și cu zidăria veche. Totuși și aici cercetările au lămurit destule modificări. Prin desfacerea zidăriei de umplură la baza ferestrelor scurtate și lărgite, precum și la ferestrele complet înzidite, a apărut o arcadă suplimentară în jurul lor (planșa 13). Sub stratul tencuiei noi, la pereții exteriori, au reieșit fragmente de zugrăveală în imitație de cărămidă caracteristică epocii, dând astfel indicații asupra vechiului parament al fațadelor. Au apărut, de asemenea, în spatele cornișei cu profile clasice, rîndurile zimților fostei cornișe transformate. S-a mai putut totodată constata că într-adevăr cele trei ciubuce verticale, subliniind muchiile turlei, erau autentice⁷; ele evidențiază astfel și aici acest aspect de unicat la monumentele epocii, excepție făcînd doar *turlele* de la *biserica Crețulescu* din București, care sînt însă noi.

Verificarea modului de construcție al picioarelor turlei a confirmat și aici aplicarea sistemului radial în traseul arcurilor, care apare, pe măsura posibilităților de cercetare, ca fiind folosit în mod constant la turlele monumentelor clădite în veacurile XVII și XVIII⁷.

Analizarea golurilor existente la uși și ferestre, modificate și ele, a condus la propunerea refacerii acestora. Lungimile și înălțimile golurilor ușilor, mult mărite prin cioplirea zidăriei, au fost deduse prin regăsirea porțiunilor arcelor superioare, păstrate la cheie și la nașteri, putîndu-se astfel stabili dimensiunile prin urmărirea curbării arcului. La fel s-a procedat și la ferestre, prin liberarea vechilor praguri, înglobate în zidăria nouă, și marcarea evazării spațelilor în funcție de vechile deschideri exterioare, precizate prin lăcașurile fostelor ancadramente de piatră (planșa 14).

Fragmentele ancadramentelor de uși, recuperate prin dărîmarea pridvorului despre care s-a vorbit mai sus, găsite așezate cu fața în jos pe pămîntul de umplură de sub pardoseală, erau de două feluri: unele cu obișnuitele profile moldovenești, interpretate de meșteri necunoscători ai artei go-

tice, generalizate atunci în Muntenia după modelul, de la Stelea lui Vasile Lupu din Tîrgoviște; celelalte, foarte deosebite, aparținînd unui tip neobișnuit, de ancadrament, prezentau o rețea geometrică de baghete încrucișate așezate oblic. Interesant de menționat este faptul că toate aceste fragmente, care în momentul scoaterii lor mai păstrau urme de zugrăveli roșie și verde încă destul de vii, și-au pierdut imediat culorile.

Reconstituirea portalului, cu profilele de tip Stelea, a putut fi realizată prin completarea celor cîteva fragmente regăsite, după traseul indicat prin modelele aproape identice existente la *Gura Motrului*, *Brebu*, *Verbila* și *Golești*, contemporane, încorporîndu-se ca martori piesele autentice în ancadramentul refăcut (planșa 15).

Reconstituirea celui de-al doilea exemplar s-a făcut presupunîndu-se existența unui motiv decorativ unic, urmărind în mod continuu golul ușii, în felul elementelor decorative florale, aflate la unele portale din epocă și mai ales din cea următoare. Și aici au fost integrate, în cadrul desenului, fragmentele autentice refofolosite (planșa 16).

La sfîrșitul descrierii acestor cercetări care au adus aproape tot materialul pe care și-l putea dori restauratorul, pentru întocmirea proiectului de restaurare, trebuie menționată și descoperirea numeroaselor canale, dispuse cîte două în grosimea zidăriei, rămase goale după putrezirea grinzilor de lemn. Alcătuiind un grătar de legătură la diferite nivele, ele asigurau stabilitatea monumentului, după vechiul procedeu de origine bizantină, folosit în mod curent la construcțiile noastre în perioada feudală. Prin refofolosirea ca centuri de beton armat, ele și-au redobîndit acum funcționalitatea.

Adăugăm în cele ce urmează și o explicație la întrebarea ce desigur se va putea pune asupra derogării față de principiile corecte de restaurare care cereau, în cazul de față, retencuirea fațadelor. În dorința deja menționată mai sus de a aduna cele mai multe argumente în lupta dusă pentru salvarea bisericii, s-a socotit că această abatere de la adevărul istoric, lăsarea zidăriei aparente care de altfel va putea oricînd fi corectată pe viitor, părea mult mai atrăgătoare în ochii factorilor locali stăpîni pe destinul monumentului. Rezultatul final obținut, adică salvarea monumentului, a confirmat acest punct de vedere, dovedind încă o dată pericoulul unei luări de poziții prea intransigente în cazuri asemănătoare.

Astăzi, la opt ani de la terminarea lucrării, biserica Sf. Gheorghe, sub noul său aspect, nu mai poate fi socotită ca o pată în cadrul ansamblului pieței nou create din Pitești.

Chr. Moisescu, *Restaurarea bisericii Tîrgului*—Tîrgoviște, 1975—1976, Arhiva DPCN.

⁶ Ștefan Balș, *Restaurarea Mănăstirii Gura Motrului*, „Studii și lucrări de restaurare”, DMI, 1964, p. 91—113.

⁷ H. Teodoru, *Biserica Schitului Mărcuța — Flămînda din Câmpulung Muscel*, „BCMI”, 1942, p. 185.